

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2192>

Öğr. Gör. Dr. Ali BİRVURAL
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu / TÜRKİYE

Citation: Birvural, A. (2020). 1850-1900 döneminde Osmanlı Devleti'nde faiz oranlarının gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3438-3448.

1850-1900 DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NDE FAİZ ORANLARININ GELİŞİMİ

ÖZET

1850-1900 döneminde Osmanlı Devleti'nin mali bakımdan iki büyük problemi vardır. İlki Galata bankerlerine olan ve bakiyesi devasa tutarlara ulaşan iç borçlar, diğeri ise tedavül değeri %5 oranına kadar azalmış olan bakır madeni paralardır. Osmanlı Devleti bu sebeple, yeni kurulan Osmanlı Bankası ismini kullanarak yeni bir kredi imkanı sağlamıştır. Bu süreçte iç borçlanma için çıkarılan kaimeler senelik %12,5 faizli olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, bazı araştırmalarda yanlış bir biçimde %8 olarak zikredilir. Oysa bunlar %8 değil, sekizde bir oranında faiz vermektedir. Dış borçlar açısından inceleme yapılırsa İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na en çok borç sağlayan ülkedir, onu sırayla Fransa ve Almanya izlemiştir. İç borçlanmalar ve dış borçlanmalar adeta rekabet unsuru olarak kullanılmış ve devlet bu şekilde daha uygun oranlarda borçlanmaya çalışmıştır. Çalışma kapsamında iç borç oranları ve ticari faiz düzenlemeleri de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Faiz Oranları, Borçlanma, Osmanlı Devleti.

DEVELOPMENT OF INTEREST RATES IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE PERIOD 1850-1900

ABSTRACT

During the period 1850-1900, the Ottoman Empire had two major financial problems. The first is internal debts to Galata bankers, whose balance reaches huge amounts, and the other is copper coins, whose circulation value has decreased by up to 5%. For this reason, the Ottoman state provided a new loan opportunity using the name of the newly established Ottoman Bank. During this period, the kaimes issued for domestic borrowing were realized at an annual interest rate of 12.5%. This figure is incorrectly mentioned as 8% in some studies. However, they give an interest rate of one-eighth, not 8%. If examined in terms of external debts, Britain is the country that provides the most debt to the Ottoman Empire, followed by France and Germany in turn. Domestic borrowing and external borrowing were almost used as a competitive element, and the state tried to borrow at more appropriate rates in this way.

Keywords: Interest, Interest Rates, Borrowing, Ottoman State.

1. GİRİŞ

1850'li yılların başlarında Osmanlı bürokratlarının en önemli gündem maddelerinden biri mağuş sikkeleri ve kaimeleri tedavülden çekip para piyasasını istikrara kavuşturmaktır. Osmanlı'nın başlıca harcama hedeflerinden biri askeri ihtiyaçların finansmanı, ikincisi merkezi otoriteyi ve genel idareyi güçlendirmek üzere yürütülen kapsamlı kurumsal reformların finansmanı ve Galata bankerlerine iç borçlanmaların dönüştürülmesidir (Kıray, 2010: 86). Osmanlı Devleti inceleme yapılan bu süreçte 1851 yılında faiz içermeyen kaimeler ihraç etmeye başlasa da bunlar itibar görmemiş, 1854 yılından itibaren Kırım Savaşı döneminde Avrupa mali piyasalarında vadesi uzun tahviller satılmaya başlanmıştır (Akyıldız, 2013: 65).

Osmanlı Devleti'nin geleneksel bakış açısından modern ekonomiye geçişte, ilk dış borçlanmadan itibaren alınan borçlanma faizleri vurgulanarak özel etkenler ve farklı kaynaklar standartlaştırılmaya çalışılmıştır. Farklı borçlanma oranları ve itibari değerlerdeki farklar nedeniyle dış borçlanmalar ve iç borçlanmalar farklı başlıklarda incelenmiş ve özellikle Osmanlı Devleti döneminde ticari borçlanmalar ve ilgili düzenlemeler eklenmiştir. Özellikle enflasyon ve yabancı para cinsinden yapılan

borçlanmalar standardize edilmeye çalışılmıştır. 1875 moratoryumu ve Düyun-u Umumiye'ye giden süreçle İmparatorluğun yıkılışına kadar olan dönem irdelenmiştir.

2. DÖNEM İNCELEMESİ

Tablo 1'de Osmanlı Devleti'nin 1850-1900 yılları arasında faiz oranlarını etkileyen bazı temel gelişmeler vurgulanmış, %4 ila %12 arasında değişken faiz oranlarının görüldüğü saptanmıştır. Ancak bu rakamların gerçekleşme oranlarının daha farklı olduğu dönem giriş bölümünde de aktardığımız üzere görülmüştür. Bu bölümün temel kaynakları Şevket Pamuk (1984), ve Emine Kıray'ın (2010) eserleridir.

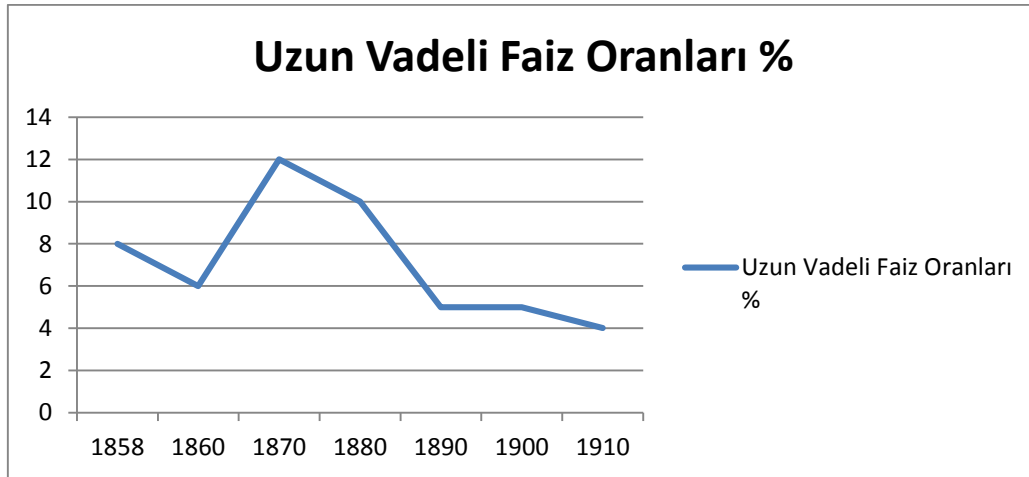
Tablo 1. 1850-1900 Döneminde Osmanlı Devleti'nde Faiz Oranları İle İlgili Gelişmeler

Yıl	Olay Gelişimi	Faiz Oranı %
1848	Baltazzi İç Borçlanma	%10
1856	Kırım Savaşı	%4- %12*
1858	Mali Kriz-Cidde Olayları	%12
1861	Mires İstikrazı	%6
1863	Bank-ı Osman-i Şahane'nin Kurulması	%8
1875	Ramazan Kararnamesi	%5
1873-76	Mali Kriz- Moratoryum	%11-%18*
1877-78	93 Harbi- Berlin Barış Antlaşması	%12-18*
1881	Düyun-u Umumiye İdaresi	%10
1895	Büyük Borsa Krizi	%14*

Kaynak: (Manav, 2009; Kıray, 2010)

Şekil 1'de görüldüğü üzere, uzun vadeli faiz oranları, incelenen dönem başında %8 civarı iken 1870'lerde %12'lere kadar yükselmiş Sultan 2. Abdülhamit dönemi sonlarında %4'ler seviyesine kadar düşmüştür. Ancak daha sonraki istikrazlar ve dış borçlanmalarda da göreceğimiz gibi itibari değerler ve komisyonlar dolayısıyla oranlar farklılık gösterebilmektedir.

Şekil 1. 1850-1910 Yılları Arası Osmanlı'da Uzun Vadeli Efektif Faiz Oranları

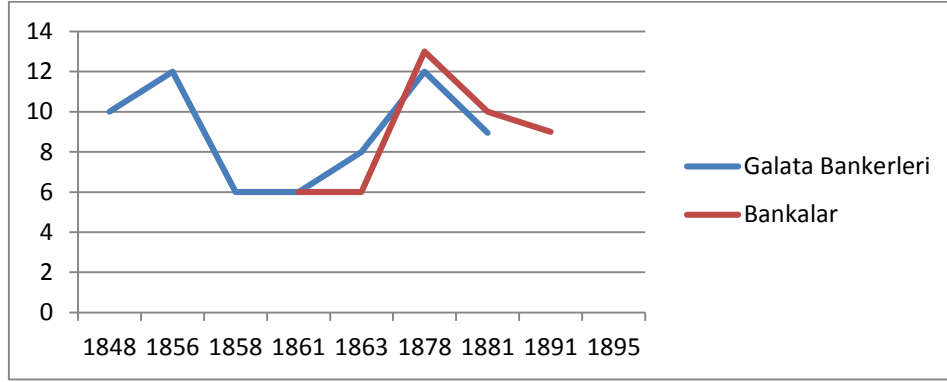

Kaynak: (Pamuk, 1978: 138).

Osmanlı yönetimi Düyun-u Umumiye kurulup yabancı sermaye çevrelerine güvence verdikten sonra genellikle 1891 yılından itibaren %4 düzeyi ile tarihinin en düşük borçlanmalarını gerçekleştirmiştir.

Kısa vadeli faiz oranlarına baktığımızda ise daha yüksek oranlar göze çarpmaktadır. %10 düzeyinde başlayan Galata Bankerleri'ne olan borçlanmalar bu süreçte %12 ve %6 aralığında dalgalanmış, banka borçlanmaları da benzer bir gidişat izlemiştir. Şekil:2'de ise 1850-1900 yılları arası kısa vadeli faiz oranları gösterilmektedir. Kısa vadeli faiz oranlarının dalgalı bir seyir izlediği %6 ila %12 aralığında seyrettiği görülmüştür.

Şekil 2. 1850-1900 Yılları Arası Osmanlı'da Kısa Vadeli Faiz Oranları

Kaynak: (Eldem, 2000)

Dış borçlanma faizleri, tahvilin üzerinde yazılı faiz gerçek faizleri yansıtmadığından kaynaklar çerçevesinde efektif faiz, yani bu borçlanma için ödenen gerçek faiz daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. İç borçlanma faizleri kaimeden, esham-ı umumiye öncesine dek %12,5 ila %6 arasında değişmiştir. Tahviller başa baş fiyattan satıldığı için tahvilin üzerindeki faiz reel faiz olarak alınmıştır. Bankaların ve Galata bankerlerinin Osmanlı hükümetine açtığı kredilerin (bunlar tahvillere göre daha kısa vadeli olduğundan) faiz oranları yüksektir. İç borçlanmalar ve dış borçlanmalar adeta rekabet unsuru olarak kullanılmış ve devlet bu şekilde daha uygun oranlarda borçlanmaya çalışmıştır. Bu nedenle bölüm içinde dış borçlanmalar ve iç borçlanmalar ayrı bir kapsamda değerlendirilecektir.

2.1. Dış Borçlanma

1852'de Courtier ile imzalanan bir sözleşmeyle 23 sene vadeli tahvilin üzerindeki faiz oranı %6, ikramiyeli olduğundan ise gerçekte %7 olarak gerçekleşmiş ancak %2'de komisyon verilmiştir. 1853'te Baring Kardeşler'den %5 faiz ve %1 komisyonla borçlanılmıştır (Hulkiender, 2003: 6).

1854'te Londra'da Dent, Palmer Şirketi ve Paris'te Goldsmith Şirketi ile yıllık %6 üzerinden sözleşme imzalanmıştır. Ancak bu istikraz yeterli gelmediğinden Galata bankerlerinden daha yüksek oranlarla (%11-12) borçlanılmıştır (Hulkiender, 2003: 20). Bank-ı Osmani Nizamnamesi ile eğer devlete ödenen rakam bu tutarı aşar ise %8 faiz işletilecektir. 1854 yılı Haziran ayından itibaren devlet tarafından bankaya verilecek kaimenin faizleri, %6'dan %3'e indirilmiştir.

1855 Haziran'ında İngiltere ve Fransa kefaletiyle Rothschild'lerden %4 oranıyla borçlanılmıştır (Hulkiender, 2003: 22). 18 Ekim 1856 istikrazı yıllık %6'sı faiz, %2'si olarak çıkarılmıştır. (Al, Akar ve Bayraktar, 2014: 116) 1856 yılsonuna gelindiğinde, faiz oranı %6 ve komisyon oranı ise %2 olacaktır (Akyıldız, 2013: 129).

1865 borçlanması, iç borçların dış borca dönüştürülmesi maksadıyla hazırlanmıştır. General Credit ile yapılan anlaşmaya göre borçlanılan meblağ altın cinsinden 40 milyon lira olup; devletin eline geçen net miktar 20 milyon liradır. Karşılık olarak herhangi bir gelirin bırakılmadığı bu kredinin ihraç miktarı %50, faizi ise %5 olarak belirlenmiştir (Clay, 2000: 610).

1866'da Sadık Paşa, Bank-ı Osmani-i Şahane-Paris, Comptoir d'Escompte, Banque de Paris et des Pays-Bas, Societe Generale, Fould, Cahen (Antwerp), Hirsch, Camondo, Heutsch, Lutscher ve Samuel Haber ile 19 milyon sterlinlik bir istikraz sözleşmesi imzalamıştır. Yükleniciler bu tutarın 6 milyon sterlinlik kısmını yıllık %12faiz ile hemen hükümete avans olarak vereceklerdir (Al, Akar ve Bayraktar, 2014: 191).

1870 yılındaki kredi ile biri İstanbul- Belgrad hattında, diğeri ise Selanik ile Avusturya hududu bölgesinde olmak üzere iki demiryolu hattının yapımı için Belçika bankerlerinden Baron Hirsch'ten kaynak sağlanmıştır. Baron Hirsh'e yapılan borçlanma planında borcun meblağı altın cinsinden 34.848.001 Osmanlı lirası, faiz oranı %3 ve ihraç tutarı ise %32,125 olarak hesaplanmıştır. 1871 senesinin Ocak ayına ulaşıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nun vadesi sona eren ancak ödenmeyen dış borç taksitleri miktarı 12 milyona ulaşmıştır. 1862, 1863 ve 1865 döneminden ödenemeyen bu borçların

karşılanamaması, İngiltere'deki bazı kuruluşların %15'den aşağıya düşmeyen faiz oranları ile borç vermeleri sebebiyle gerçekleşmiştir.

Dış borçların 1872'deki taksitlerinin ödenebilmesi, Avusturya-Osmanlı Bankası ve Osmanlı Bankası'nın sağladığı avanslarla yapılabilmektedir. Söz konusu bu avansların geri ödenebilmesi için ise yeniden borçlanmak gerekmiştir. Bu amaçla anlaşılan bankalarla yapılan yeni sözleşmeye göre, hükümetin 278.155.000 frank bedelinde çıkaracağı hazine tahvillerinin faizi ise %9 olacaktır. Borca teminat olarak Selanik, Edirne ve Tuna vergileri ile Anadolu'dan gelen ağnam, resmi garanti verilmiştir

Hükümet, 1872 hazine tahvillerini de daha önce olduğu gibi zamanında karşılayamayacağını fark ettiğinde, 1873 yılında çıkan bir kanunla, 1873 İkinci Tertip Umumi Borçları tahvilleri ismiyle %5 faiz oranıyla 22.252.400 liralık tahvil hazırlanmıştır. 1872'deki yine borç değişim amacıyla yapılan istikrazın ihraç oranı %98,5 faiz oranı ise %9 olarak hesaplanmıştır. 2 Eylül 1873'te Osmanlı İmparatorluğu ile Credit General ve Credit Mobilier kurumları ile imzalanan 694.444.500 franklık istikraz sözleşmesine göre borcun faiz oranı %6 ve itfa bedeli %1 olarak hesaplanmıştır. Bu sözleşme ile devletin kasasına giren miktar 374.777.830 franktır. Garanti olarak, Anadolu ağnamı, Tuna ve Ankara vilayetlerinin aşarı ve tütün rejisinin gelirlerinin fazlasının bir bölümü gösterilmiştir (Kıray, 2010: 210).

Dönem başlarında %6 ila %8 aralığında dış kaynaklı nominal borçlanmalar yapılmıştır. 1870'lere gelindiğinde ise bu oran %12 düzeyine kadar çıkmıştır. İnceleme yapılan dönemde faiz yükünün sürekli artması eski borçların da yeni borçlarla kapatılması gibi nedenlerle, Tablo:2'de görüldüğü üzere faiz ödemeleri yükü ve anaparaya oranı sürekli artmıştır. Faiz ödemeleri yükünün sürekli arttığı dönem sonlarında, faiz ödemelerinin anaparanın 1.5 katına kadar ulaştığı görülmüştür.

Tablo 2. Dış Borçlanmadan Doğan Fon Akımları (1850-1900)

Yıllar	Komisyonlar Çıkarıldıktan Sonra Net Sermaye Girişi	Anapara Ödemeleri	Faiz Ödemeleri	Toplam Ödemeler
1855	5.131	180	30	210
1860	1.233	666	144	810
1865	5.517	1.672	556	2.228
1870	11.044	3.633	1.240	4.873
1873	25.402	5.231	1.533	6.764
1874	15.091	7.824	1.895	9.719
1877	2.600	556	86	
1886	5.909	1.324	236	2.316
1890	3.909	1.559	237	3.120
1896	2.470	1.239	630	3.422

Kaynak: (Pamuk, 1995: 191)

1875 tarihli Ramazan Kararnamesi ile bütçe açığının 5 milyon lirayı geçtiği, buna karşılık yeniden borçlanmanın, bütçe açığını arttırmaktan başka fayda sağlamayacağı, bununla birlikte hükümetin ödemesi zorunlu iç ve dış borçların faiz ve itfa tutarlarının 5 yıllık zaman içinde yalnızca yarısının ödeneceği, kalan yarısı için de 10 yılda ödenecek %5 faizli tahviller çıkarılacağı duyurulmuştur (Öztuna,1986: 541). 1877'de hükümet Londra'da Bank-ı Osmani aracılığıyla alınacak 5 milyon sterlinlik bir borç anlaşmasını imzalamayı başarmıştır. Savaş harcamalarında kullanılacak olan % 5 faizli istikrazın ihraç fiyatı % 52 olmuş, teminat olarak Mısır vergisi gösterilmiştir. Tahviller özellikle İngiltere'de hiç rağbet görmemiş ve Bank-ı Osmani istikrazın yükünü tek başına çekmek zorunda kalmıştır.1877-78 Savaşının finansmanı Dersaadet Bankası ve Mavrocordato'nun alacaklı olduğu istikrazın faizi % 12 ve komisyonu da aylık % 0,25 oranındadır (Hulkiender, 2003: 95).

Hazinenin bu dönemde vadesi gelen borç ödemeleri nedeniyle şiddetle kaynağa ihtiyacı vardır. Diğer yandan ticari piyasa neredeyse çökme noktasına gelmiştir. Spekülasyonlar nedeniyle kurlar adeta saat başı değişmiş ve ticaret erbabı bundan büyük zararlara uğramıştır. Bu kargaşa arasında Paris'te Jules Mires ile % 6 faizli 16 milyon sterlinlik bir istikraz anlaşması imzalanmıştır. Ancak tahvillerin % 53,25 oranındaki ihraç fiyatı hazineye giren parayı neredeyse yarıya düşürmüştür. Paris, Londra, Brüksel, Anvers, Amsterdam ve Hamburg borsalarında tahvil arzı yapılmıştır (Hulkiender, 2003: 38). Borçlarını ödeyemeyen hükümetler için ilk borçlar idaresi 1878'de Mısır'da kurulmuş bunu1881'de Osmanlı Devleti takip etmiş, 1893'te Yunanistan, 1895'te Sırbistan, 1902'de Bulgaristan izlemiş, benzer yapılar

İran ve Çin’de de kurulmuştur. Konumuz kapsamında da Ekim 1880’de Osmanlı Devleti borçlarını ödeyememiş ve Osmanlı Hükümet temsilcisi ve Batı ülkeleri alacaklıları arasında kurulan Duyun-ü Genel Müdürlüğü Kararnamesi ile Osmanlı dış ve iç borçları devralınmıştır (Kalabak, 2014: 316).

Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bu anlaşma ile dış borç faiz oranları indirilmiş, ödeme koşulları yeniden düzenlenmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, imparatorluk içinde yabancı alacaklıların temsilcisi olarak çalışacak, tütün tekelleri, damga resmi, balıkçılıktan ve alkollü içkilerden alınan vergiler, ham ipekten toplanan öşür ile Doğu Rumeli vilayetinin ödediği yıllık vergi, Düyun-u Umumiye adı verilen ve yabancı alacaklılar tarafından yönetilen bu yeni kuruluşa teslim edilmiştir. Muharrem Kararnamesinde, gelecekte gümrüklerde alınan vergiler arttırılırsa, bu durum dolayısıyla artan fazla gelirlerin borç ödemesine aktarılacağı hakkında hüküm vardır (Gürsoy, 1981: 247). 1879 yılında verilmesi taahhüt edilen Rüsümü Sitteye ek olarak ticaret anlaşmaları ile çıkacak gümrük resmi fazlası, Bulgaristan gelirleri, Kıbrıs’ın vergi fazlası, Doğu Rumeli vergisi, tütün hasılatından 50.000 lira da ek olarak teminat alınacaktır. Bu süreçte yapılan borçlanmalar ise bazı proje ve kaime değişim kredileri olup Ayrılan devlet gelirleri % 4 faiz ve %1 itfa olarak üst sınırlandırılmıştır. Bu kararname kapsamında devralınan borçlar Tablo 3’te aktarılmıştır.

Tablo 3. Muharrem Kararnamesi Kapsamındaki Borçlar

Yıllar	Borcun Nominal Değeri	Yeni Hesaplanan Miktar
1858	125.000.000	86.132.900
1862	200.000.000	93.463.900
1860	50.925.000	26.105.050
1863-64	200.000.000	99.342.050
1872	278.155.000	130.579.125
1865	150.000.000	73.017.825
1869	555.555.500	322.140.000
1873	694.444.500	375.654.950
1865-73-74	2.198.116.000	1.099.209.900
Rumeli Şimendifer Tahvilleri	792.000.000	355.285.175
1879	198.295.454	185.681.818
TOPLAM	5.442.491.454	2.846.612.693

Kaynak: (Kıray, 2010: 213-221; Tekeli ve İlkin, 1981: 97) *Fransız Frangı

Osmanlı Devleti yüksek faiz oranlarından borç almaya başlamış bu borçlanmaların da büyük kısmı cari harcamalara, saray masraflarına harcanmış, asker ve memur maaşları ödenmiştir. Yatırımlar için kaynak ayrılamamış, ödenmeyen krediler yeni borçları getirmiştir (Akyıldız, 2013: 191). Osmanlı Devleti 1890’lar itibariyle incelediğimiz diğer ülkelere göre tahvillere yüksek faiz veren bir ülke haline gelmiştir. Osmanlı Devleti istikrazlarından satın almak yatırımcılar açısından çok karlıdır. Söz gelimi inceleme yaptığımız dönemde İngiltere’de, yıllık ortalama faiz oranı % 3.5-4.5 civarlarında, Fransa’da bu oran daha da aşağıda iken, Osmanlı piyasalarında en değerli kağıtların yıllık faiz oranları % 11-20 arasındadır. Elde edecekleri ürüne karşılık borçlanan köylülerin aylık % 5-6 oranında faiz ödemesiye sıradan bir durumdur (Kıray, 2010: 25). Tablo 4’te dönem sürecinde ve ek olarak Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Osmanlı dış borçlarının alacaklı ülkelere göre dağılımı ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4. Osmanlı Borçlarının Alacaklı Ülkelere Göre Dağılımı 1881-1914

	1881	%	1890	%	1898	%	1914	%
Fransa	45	34,3	44,6	37,6	53,4	42,2	75,3	53
İngiltere	43,5	33,2	27,4	23,1	22,6	17,9	19,9	14
Almanya	8,3	7,5	13,8	11,7	19	15	29,9	21
Belçika	6,6	5	10,3	8,7	14,4	11,4	12	8,4
Avusturya	7,9	6	7,7	6,5	7,5	5,9		
Hollanda	7	5,3	5,3	4,5	3,5	2,8		
İtalya	5,4	4,1	3,2	2,7	1	0,8	5,1	3,6
İmparatorluk İçinde Tutulan	7,3	5,6	6,2	5,2	5	4		

Kaynak: (Pamuk, 1995: 72) *İngiliz Sterlini

Osmanlı Devleti’ne bu dönemde borç vermek, yüksek kazanç elde etmenin en az sorunlu yöntemidir. Bu süreçteki borçlanmalarda İngiltere, Osmanlı Devleti’ne borç veren en önemli güçtür. Mesela, 1854

ile 1862 döneminde alınan 23 milyon sterlin meblağındaki toplam dış borcun % 90'ı İngiltere'de, % 10'u Fransa'da satılan tahvillerden sağlanmıştır.

2.2. İç Borçlanma

İç borçlanma sürecinde temel aktörler Bank-i Osmani ve Galata Bankerleri olacaktır. Kırım Savaşı'na giden süreçte Banka-i Osmani'den her ne kadar borç alınması ortakların kişisel varlıklarından yapılırsa da sözleşme yapılmış ve bir bölümü için %8 kalan kısmı için ise %12'ye kadar yükselen faiz oranları öngörülmüştür. Daha sonra bu oran %10'a düşürülmüştür (Hulkiender, 2003: 16).

1855'te Galata Bankerleri'nden %6 faiz oranı ile alınan borçla, diğer borçların kapatılması yoluna gidilmiştir. Bu borçlanmalar da yeterli gelmeyince Zarifi adlı bankerden %8 ila %10 nominal faizli başka borçlanmalar yapılmıştır (Hulkiender, 2003: 25).

Kırım Savaşı'nın Osmanlı maliyesine yüklediği ağır fatura sebebiyle dönem başında kaime emisyonuna karar verilmiştir. Önceleri, bunların faizli olması düşünülse de acil ihtiyaçlar için 100.000 keseliğinin faizli olarak hemen ve geri kalan 100.000 keseliğinin de faizsiz olarak daha sonra bastırılması uygun bulunmuştur (Akyıldız, 2013: 58).

1857 yılı sonbaharında üç yıl vadeli %8 faizli esham ihraç edilmiştir (Eldem, 2000: 98). 1858'de borçlanmasının kaimeleri piyasadan kaldırmak için yeterli olmaması sebebiyle Osmanlı hükümeti, yeni bir borç anlaşması daha yapmak durumunda kalmıştır. Kaimelerin piyasadan kaldırılması için, mevcut her kaimenin %40 değeri, ayarıyla oynanmamış sikke ile karşılanacak, geri kalanı ise "esham-ı cedide" adındaki uzun vadeli tahvillerle değiştirilecektir. Yapılan bu kredi anlaşması İngiliz Devaux ve Ortakları ile imzalanmıştır. Anlaşma şartlarına göre 200 milyon frank olan kredinin ana faizi %6, ödeme bedeli %2 ve ihraç fiyatı %68 oranında hesaplanmıştır. Bu borçlanmaya garanti olarak tuz, tütün, damga ve temettü resimleri karşılık verilmiştir (Kıray, 2010: 207). 1859'da ise başlangıçta %6 faizle çıkarılan kaimelerin %8'lik esham-ı cedide ile değiştirildiği görülmüştür (Eldem, 2000: 101).

Osmanlı Devleti, Galata sarraflarına olan borçları karşılığında "konsolit", "esham-ı cedide", "sergi ve hazine tahvili" ya da "esham-ı mümtaze" olarak isimlendirilen iç borçlanma senetlerini piyasaya sürmüştür. Bu kapsamda 1862 yılına dek çeşitli özel tiplerde eshamlar çıkarılmıştır. Bunların en temel olanları çalışmamız kapsamında şu şekilde gruplandırılabilir:

2.2.1. Esham-ı Mümtaze

Avrupa'dan alınacak borçların işlemleri tamamlanıncaya kadarki cari harcamalarını karşılamak üzere İstanbul Emtia Gümrüğü malından esham-ı mümtaze çıkarılması kararlaştırılmıştır. Yeni esham, beratsız verilebilecek, mutasarrıfının varislerine intikal edebilecek, borsada alınıp satılabilecek, senede %10 faizli ve üç sene süreyle geçerli olacaktır. Dört çeşit olarak çıkarılacak olan eshamın toplamı 60.000 kese olacak ve ülkenin her tarafında tedavül edecektir (Akyıldız, 2013: 73). Daha sonra bu eshamlarda faiz oranları %8'e düşürülmüştür.

2.2.2. Esham-ı Cedide

Avrupa'daki kredi durumu, bir dış borçlanmayı gerçekleştirecek şartları taşımadığından ve önceden çıkarılan eshamı-mümtaze yeterli gelmediğinden çıkarılmıştır. Bu eshamların üzerinde "re's-i mal ve faizi aynı mecidiye altın verileceği" ibaresi yazılı olacaktır. Bununla hem hazinenin bazı ihtiyaçları karşılanacak, hem de kaime ile esham-ı mümtaze ortadan kaldırılacaktır. Faizli kaime Mart 1858'den itibaren üç ay, faizsiz kaime ise iki sene içerisinde geri çekilerek yerine esham-ı cedide piyasaya sürülecektir. %6 olan faizleri Ağustos ve Şubat sonunda, senede iki taksit halinde nakden ödenecektir. Üç farklı tertip halinde piyasaya çıkarılmışlardır (Akyıldız, 2013: 75-77).

2.2.3. İane-i Umumiyye

Kaimenin kaldırılması için halkın zorunlu yardımına başvurulmasıdır. 1848'den itibaren maliyenin içine düştüğü büyük buhrana bir çare bulmak için, banka kurularak kaimenin bu vasıtayla ortadan kaldırılması düşünülmüş, aralarında Aristide, Baltacı, Abraham Kamando, George Zarifi ve Tubini gibi ünlü Galata bankerlerinin bulunduğu bir grup, Nisan 1860'ta hükümete başvurarak 320.000 sterlin sermayeli İttihad-ı Mali Şirketi'ni kurmuştur. İstanbul halkının yardımıyla kaimenin kaldırılamayacağı anlaşılınca, kambiyo şirketi, hükümete %12 faizli 100.000 keselik bir kredi açmıştır (Akyıldız, 2013: 105). Acil

para ihtiyacı başta faizsiz olarak düşünölmelerine rağmen devleti, kaimeye %12,5 gibi yüksek oranda bir faizi ödemek zorunda bırakmıştır. Faizin bu kadar yüksek tutulmasının nedeni, bu sırada piyasada işlem gören eshamin verdiğiinden daha yüksek faiz vererek kaimeye rağbeti sağlamaktır.

Genel olarak iç borçlanmalara dönöldüğünde iç borçların tasfiyesinde kullanılacak olan Mires istikrazının uğradığı başarısızlık yalnızca devleti zor durumda bırakmamış; önde gelen bazı Galata bankerlerinin Avrupa'daki şubelerinin de iflasına yol açmıştır. İngiliz ve Fransız hükümetleri mali durumun düzeltilmesine yardımcı olmak üzere memurlarını; Avrupa bankaları da, Galata bankerlerinin vadeleri geçen poliçelerini tahsil etmek için temsilcilerini İstanbul'a yollamıştır. Yaklaşık üç ay boyunca gerek Galata bankerleri gerekse hükümet nezdinde yürüttükleri görüşmelerden somut bir netice elde edememişlerdir. Avrupalı alacaklılar tarafından sıkıştırılan bankerler, borçlarına karşı ellerindeki havaleleri göstererek sorunu hükümete yönlendirmişlerdir. Bankerlerin Fransa Bankası'na olan borçlarını devralan Babiali on sekiz aylık bir ödeme programı hazırlamıştır.

1863 tarihinde Osmanlı Bankası'nın devlet gelirlerine mahsuben hükümete yıllık %6 faizli 500 bin sterlinlik bir kredi limiti tahsis ettiği görölmüştür. Bu miktarın artırılması uygun göröldüğü takdirde şartlar Babiali'yle birlikte belirlenecektir. Osmanlı Bankası'nın Bank-ı Osmani'ye dönümesi doğal olarak Galata bankerlerini rahatsız etmiştir. Daha güçlü ve ucuz sermaye getiren bu bankaya karşı devamlı bir muhalefet içerisine girmişlerdir. Banka yönetimi ise bankerlerin piyasada bulunan köklü ilişkileri ve tecrübelerinden yararlanmayı düşünmüş, bu nedenle Paris'te imza edilen 800.000 sterlinlik istikraza önde gelen bankerlerin de katılımını sağlamıştır (Akyıldız, 2013: 169).

1864 yılında yine Bank-ı Osmani ile % 10 faizli bir istikraz sözleşmesi yapılmıştır (Hulkiender, 2003: 60). 1865'te poliçe olarak verecekleri borç için % 12 faiz ve % 2 komisyon alacaklardır. Bu meblağın, savunma harcamalarında kullanılacak miktarının da eklenmesiyle 700.000 liralık yeni bir istikraza dönüştürölməsi kararlaştırılmıştır. Borca, komisyonuyla birlikte % 18 faiz işletilmiştir.

17 Şubat 1865'te tarihinde vadesi sona erecek borca % 10 faiz işletilip bir defaya mahsus % 2 komisyon verilecektir. 1865'te Zarifi, %10 faiz %2 komisyon ile borç verirken bir sonraki sözleşme %12 faiz ile 0,5 oranında komisyon getirmiştir (Hulkiender, 2003: 62). Daha sonra ise yine aynı bankerden %12 artı %3 komisyonla borçlanılmıştır.

1866 yılında banka ile imzalanan anlaşma, devlet açısından faydalı olmuş yaklaşık 14 milyon kuruşluk bir maliyet düşüşü sağlandığı ifade edilmiştir. Sadık Paşa nihayet %10 faiz ve 3 ay vade ile 40 milyon franklık bir istikraz akdi konusunda anlaşmaya varmıştır (Al, Akar ve Bayraktar, 2014: 186).

1867'de ise tüm imparatorluk sathında Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile yerel sermaye toplanmış, aylık %1 faizle kredi vermek amaçlanmıştır. Emniyet Sandıkları ise tasarruf mevduatına %9 faiz ödemiş, %12 faizle de ödünç para vermiştir. 1868 yılı sonlarına doğru Zarifi komisyonuyla birlikte % 18 faizli borca karşılık bazı yerlerin aşar ve ağnam vergisi gelirleri karşılığında, hazineye borç vermiştir. 1870-71'de %12 faiz 0,5 komisyonla gerçekleşen iç borçlanma faizleri 1871 yılı sonunda %9,25'e kadar düşmüştür (Hulkiender, 2003: 65).

1873'te devletin içinde bulunduğu duruma, Viyana borsasının çökmesi ile başlayan mali buhran da eklenince hükümetin Bank-ı Osmani'nin Paris şubesindeki hesaplarına haciz konmuştur. Ağustosta imtiyazlarının genişletilmesi karşılığında Bank-ı Osmani 40 milyon sterlinlik bir borca aracılık etmiş, % 5 faizli tahviller %43.5 gibi düşük bir ihraç fiyatıyla piyasaya sürölmüştür. Öte yandan hazinenin kısa vadeli borçlanma ihtiyacı her geçen gün daha da artmıştır. Aralık'ta bazı kısa vadeli borçların ödenmesi için % 14 faizli borç yine bir Galata bankerinden alınmıştır (Hulkiender, 2003: 85). Daha sonra bu borç %13 faizli yeni bir istikraza dönüştürölmüştür.

Bu arada ödemeleri durdurulan borçlar sorununa henüz bir çözüm bulunamamıştır. Borçların finansmanını sağlayacak bir iltizam şirketi olan Şirket-i İltizamiye-i Osmani adlı şirket Rumeli ve Anadolu'daki bazı vilayetlerin aşar gelirlerini maktu olarak iltizam etmiştir. Buna karşılık, devletin borç ödemelerinde ve Rumeli demiryolları inşaat masraflarında kullanması için 125 milyon sterlinlik bir borç verilmiştir. Tahvillerin ilk beş senede % 5 ve ondan sonra % 6 faiz getirisi olacaktır. Şirketin kurucuları arasında Zarifi, ortağı olduğu Dersaadet Bankası ve Şirket-i Umumi de vardır.

1874 yılına gelindiğinde vadesi biten taksitler yine ödenememiştir. Yerel bankalardan sağlanan 75 milyon frank ve bazı yabancı bankalardan alınan 1.600.000 sterlin tutarındaki avans ile borçların Nisan

taksitleri karşılanabilmiştir. Kalan borçların ödenebilmesi için artık “devlet bankası” konumuna gelen Osmanlı Bankası tarafından yeni bir tahvil hazırlanmıştır. Üçüncü Tertip Genel Borçlar Tahvilatı denilen bu yeni kredi sözleşmesinin tutarı 40 milyon faizi ise %5 olarak öngörülmüştür. Mahmud Nedim Paşa, 1874 bütçesindeki 5 milyon liralık açığı kapamak ve ordunun giderleri için yeni kaynak yaratmak amacıyla bir plan hazırlar. Buna göre, devletin düzenli borçlarının yıllık faizlerinin toplamı olan 14 milyonun yarısı ödenecek; geri kalan yarısının 5 milyonuyla bütçe açığı kapatılacak ve 2 milyonuyla da ordu masrafları karşılanacaktır.

25 Eylül 1875 tarihinde Bank-ı Osmani tarafından alınan % 12 faizli borcun aylık % 0,5 oranında komisyonu da vardır. Daha sonra silah ihtiyacı için Banker Zarifi'den % 20 faizli 49.860 liralık bir borç alınmasına karar verilmiştir (Hulkiender, 2003: 90). 1875 sözleşmesi ile Bank-ı Osmani, hazine için topladığı gelirlere mahsuben İngiltere Bankası ve Fransa Bankası'nın uyguladığı ortalama iskonto fiyatı olan %8 üzerinden hükümete cari hesap şeklinde 2.7 milyon sterlin kadar kredi açabilecektir. Hükümet bu kredi borcuna teminat olarak bankaya %5 faizli nominal değeri 7 milyon sterlin tutarında esham-ı umumiyye vermiştir (Al ve diğ., 2014, 200).

Bu süreçte yaşanan siyasal çalkantılarla 1876 yılı bütçesi ilan edilmiştir. Borç faizlerinin beş sene süreyle yarısının nakit ve geri kalan yarısının da %15 faizli bir senet ile ödenmesi durumu, içte ve dışta büyük tepkilerle karşılanarak Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirmiştir (Akyıldız, 2013, 166). Devlet, borç ödemelerini beş sene süreyle durdurduğunu, borçların yarısının bu süre zarfında ödenmeyeceğini ve kalanın da beş yılda %5 faizli tahvillerle tesviye edileceğini açıklamıştır. Hazine bankerlere olan borçlarını anapara ve faizleriyle birlikte yeni istikrazlara dönüştürerek ertelemeye devam etmiştir. Bu yöntem görünürde hazineye zaman kazandırsa da gerçekte faiz ve komisyonları ile bu borçlar kısa sürede katlanmaya başlamıştır.

1876 sonrası süreçte, Osmanlı Bankası'na yapılacak borçlanmalarda, halen piyasada bulunan %6 nominal faizli kaime kabul edilecek, banka çiftçilere yıllık %10 faizle avans verecektir ve %1,25 komisyon alacaktır. Banka hazineye avans verdiğinde Mısır, Moldova, Eflak ve Sırbistan vergilerinin tahsilini üstlenmiş ve %10 faiz hesaplanmıştır. İskonto oranı da %1'i geçmemiştir (Al ve diğ., 2014, 73). Maliye Nazırı Yusuf Paşa, Banker Zarifi'yle yaptığı görüşmeler neticesinde % 12 faiz ve aylık % 0,25 oranında komisyonla borçlanma yapmış, bu durumda nominal faiz oranı % 15 olmuştur. Daha sonraki yıl %12 faizli borç karşılığında Zarifi'ye yeniden kaime rehin edilecektir (Hulkiender, 2003: 99).

Savaş süreci ve üç sene boyunca devam eden karışıklık devletin gelirlerini verimli bir şekilde kullanmasına imkan vermemiştir. 1878'de Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra cepheden gelen yaralı askerler sevki için % 11 faizli ve bir defaya mahsus % 2 komisyonlu borç almıştır (Hulkiender, 2003: 108). 1878'de askeri iaşe temini için %12 faizli komisyonsuz borç alınmıştır. Daha sonra aynı yıl bu faiz oranı %11 ve bazı poliçeler için %10'a indirilmiştir (Hulkiender, 2003: 113).

1880'de mağşuş sikkeleri piyasadaki almak isteyen hükümet bunların bedellerinin yarısını peşin, yarısını ise hazineden verilecek senetlerle ödeyecek karşılığında %5 faiz verilecektir. Ayrıca sikkelerden elde edilen safi hasılatın % 2'si oranında bir komisyon verilmiştir. Bu durumda reel faiz oranı % 7 olmuştur (Hulkiender, 2003: 123).

Hükümet bir yandan Avrupalı alacaklılarla görüşmeye devam ederken, bir yandan da kısa vadeli ihtiyaçları karşılamak üzere Galata bankerlerinden borç almaya devam etmiştir. Hazinece idare edilecek istikraza %10 faizle Karesi, Trabzon ve Kastamonu vilayetlerinin 35.000 liralık aşar geliri karşılık gösterilmiştir (Hulkiender, 2003:122).

2.3. Ticaret Piyasası ve Murabaha Nizamnameleri

Genel olarak inceleme yapacağımız dönemin öncesinde bankaların para toplama ve kullanma konusunda hesaplayacakları faiz oranı tavanını belirleyen bir düzenleme veya kurum yoktur. Çağdaş bankacılık kurumlarından önce halkın mali ihtiyaçlarını karşılayan finansal araçlar vardır. 15 Aralık 1849 tarihinde Meclis-i Ahkam-ı Adliye, Murabaha Nizamnamesi ile borçluların muhasebe işlemleri kanuna şeriata uygun olarak halledilip, icap eden faiz oranlarının senelik % 8'den hesap edilmesini öngörmüştür (Demirkol, 2018: 666).

Mecellede faiz hakkında açık bir hüküm yoktur. Ancak sosyal hayatta pek çok hileler yapılmış ve dava konusu olmuşlardır. Osmanlı'da faiz oranının düzenlenmesine ilk defa 1851 tarihli Murabaha Fermanı ile girişilmiştir. 1852 yılında yeni bir düzenleme ile faiz hadleri % 12'ye çıkarılmıştır. Bu bağlamda tüm bu düzenlemeleri içeren 1852 nizamnamesi ilan edilmiştir:

- Tefeciler; emlak ve çiftlik sahipleriyle, ziraatçılar ve rençperlere fahiş ve fazla faiz ile akçe verdiklerinden faizin faizini istemektedirler. Bu şahısların borçları yapılandırılıp faizleri senelik % 12'den hesap edilecektir. Fahiş faizler tenzil edilip, gerektiğinde borçların ödenmesi 1 veya 5 senelik taksitlere ayrılacak ve yeniden senede bağlanacaktır.
- Mal-ı eytam, evkafın ve İstanbul sarraflarının borç vermesi mevcut usulleri veçhiyle devam edecektir. Yani nizamnameden istisna tutulmuşlardır.
- Beratlı Hayriye ve Avrupa tüccarları ile yabancı devletlerin uyruğundan olanların nizamnameden önce düzenledikleri mukavele ve senetleri itibara alınarak hesapları yapılacaktır. Nizamnameden sonraki faiz oranları ise % 12 düzeyindedir.
- Daha önce altı kuruş bir rub ile borç verenlerin faiz oranları % 12 olarak hesaplanacaktır.
- Meclis-i memlekete haber vermeksizin gizlice borç alma ya da verme olmayacak ve faizler % 12'yi geçmeyecektir.
- Nizamnameye ters hareket edenler tedip edileceklerdir (Güran,1995: 146-147).

25 Mart 1864 tarihinde yayımlanan ikinci nizamnameye göre;

- Borçlanma faizi ilk nizamnamede olduğu gibi aylık % 1'dir. Daha fazla oranda faiz alınması yasaklanmıştır.
- Nizamnamenin belirlediği orandan fazla faiz oranı mukaveleye işlendiği takdirde dikkate alınmayacaktır.
- Faizi ve anaparası ödenmiş borçtan fazla faiz alınmış olsa bile bu fazlalıktan indirim gidilemeyecektir.
- Ahaliden faizin ötesinde subaşılık aidatı veya başka bir adla akçe alınmayacaktır (Berber, 2014: 87-88).

Kanunname-i Ticaret ise ilk banka düzenleme taslağı kabul edilirken, devlet için %10 faiz oranına sahip cari hesap öngörülmüştür. Çiftçiler için avans veya kredi oranı %6 olarak belirtilmiştir. 1875'te faiz oranı değişmiş, Bank of France ve Bank of England'ın iskonto fiyatları ortalamalarının %8 fazlası şeklinde hesaplanması kararlaştırılmıştır. Memleket Sandıkları Nizamnamesi'nde belirtilen oranın yıllık %12 (aylık %1) olacağı belirtilmiştir (Ortabağ, 2018: 163-165).

1885 ve 1887 tarihli Murabaha Nizamnameleri ise faiz sınırını, %9'a indirmiştir. Kadılar, bu şekilde muamele yapılmamış olan borç akitlerindeki faiz taleplerini kabul etmemiştir. Murabaha Nizamnamesi, cumhuriyetten sonra da uzun yıllar kısmen uygulanmıştır (Elbir, 1952: 13).

Kredi kuruluşları olarak 1908-1918 döneminde kooperatiflerle borçlanma da Osmanlı toplumunda benimsenmiştir. 2. Meşrutiyet kooperatifçiliği üç temel hedefe yöneliktir: Ticaretin Müslüman Türk unsuruna devri ile savaş ortamında tüketicinin fiyat artışlarından ve spekülasyondan korunması ve ihracata yönelik üreticinin piyasaya örgütlü bir biçimde çıkması hedeflenmiştir (Toprak, 1985: 143). Bu kapsamda çıkarılan, Kooperatif Şirketler Kanun Layihası'nın "Kooperatif Merkez Sandığı" ile ilgili 78.maddesine göre Maliye Bakanlığı ile Ziraat Bankası, verilecek kredilerde % 5 faiz alacaktır.

3. SONUÇ

Bu dönemde dış borçlanma, bütçe açıklarına karşı mücadelede başvuru en belirgin yöntem olmuştur. Bu sürecin erken aşamalarında, Kırım Savaşı sırasında, İngiliz hükümeti, Mısır vergisinin yıllık gelirinin dış borç ödemelerine ayrılması karşılığında, piyasaya çıkarılan ilk Osmanlı tahvillerini garanti etmiştir. Bundan sonraki yirmi yılda Osmanlı Devleti Londra, Paris, Viyana ve diğer Avrupa borsalarından giderek daha yüksek faiz oranlarıyla büyük miktarlarda borç almıştır. Ancak bu süreç içinde net olarak

ele geçen fonların hemen tümü cari harcamalara ayrılmıştır. 1860'ların ikinci yarısına gelindiğinde artık dış borç ödemelerini sürdürebilmek için yeni dış borç bulmak gerekmiştir (Pamuk, 1999, 234).

Dış borçlanma faizleri, tahvilin üzerinde yazılı faiz gerçek faizleri yansıtmadığından kaynaklar çerçevesinde efektif faiz, yani bu borçlanma için ödenen gerçek faiz daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. İç borçlanma faizleri kaimeden, esham-ı umumiye öncesine dek %12,5 ile %6 arasında değişmiştir. Tahviller başa baş fiyattan satıldığı için tahvilin üzerindeki faiz, reel faiz olarak alınmıştır. Bankaların ve Galata bankerlerinin Osmanlı hükümetine açtığı kredilerin (bunlar tahvillere göre daha kısa vadeli olduğundan) faiz oranları yüksektir. Esham-ı Umumiyye'den sonra ise ihraç oranları düştüğünden reel faiz oranları yükselmiştir. Bankaların ve Galata bankerlerinin Osmanlı hükümetine açtığı kredilerin ise daha kısa vadeli olduğundan faiz oranları yüksektir. Dış borçlarda ise tahvillerin itibari değeri oranı sürekli düşmüş 1860'larda %50'nin bile altında gerçekleşmiştir (Pamuk, 1994, 64). Ancak burada da gerçekleşme oranları daha düşük olduğundan genellikle ortalama faiz oranları %15'in de üzerine çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin incelediğimiz dönemdeki borçları karışık bir gidişat göstermiştir. Dış borç sözleşmelerinden ilk ikisi, Kırım Savaşı sürerken, 1854 ve 1855 yılında imzalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1875 senesine dek, 220 milyon sterlin borçlanarak, sadece 116 milyon sterlin hesabına almış durumdadır. Borç yükü hızla artmıştır. 1860'ların başında dış borç ödemeleri dolayısıyla artan mali yükümlülükler toplam imparatorluk harcamalarının % 10'unu oluştururken; bu rakam 1860'lar sonunda % 33'e, 1874'te % 57'ye ulaşmıştır. Dönemi iç ve dış borçlar açısından birlikte değerlendirdiğimizde iç borçlanma faizlerinin daha yüksek olduğu görülse de dış borçlanmaların gerçekleşmeleri reel olarak daha yüksek faizlerle olmuştur. Bu süreçte resmi borçlanma rakamları söz gelimi %6 olarak görülse de komisyonlar ve itibari değerler eklendiğinde %10 ile %15 arasında reel gerçekleşmeler olmuştur. Osmanlı Devleti moratoryum ilan ettiği 1875 senesine dek, 15 tane dış borçlanma yapmıştır. Bunların ihraç fiyatları %80 olarak gerçekleşmiş daha sonra bu oranlar düşmüştür. Yapılan istikrazlar da bir önceki borçların yeniden yapılandırılması için kullanılmış ve daha yüksek oranlarda borçlanma ve iflas sürecini getirmiştir. Halk, kısa sürede kaim faizinin ticaretine alıştığından ve hükümetin elindeki kaimeler satılmış fiili gerçekleşen %12,5 faizler bunların esham gibi algılamasına ve hükümetin amacı olan alışverişi kolaylaştırmak ve nakit sıkıntısına çözüm bulmak fikriyle çelişmeye başlamıştır (Akar, Al, 2003: 17). Osmanlı İmparatorluğu 1875'te borçlarını ödeyemeyeceğini açıklamıştır. Uzun görüşmelerden sonra borç veren ülkelerin (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Hollanda) temsilcileri resmen Düyun-u Umumiye İdaresi'ni oluşturdu. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin idare kurulu, Osmanlı Bankası'nın, Galata bankerlerinin ve alacaklı devletlerin temsilcilerinden oluşmuştur. Borçların ödenmesi amacıyla, imparatorluğun gelirlerinin yaklaşık % 20'sinin toplanması ve yönetimi tamamen Düyun-u Umumiye'ye devredilmiştir. Bu olumsuz gelişmelere rağmen borçlar tahvillerin emisyon değerine, faiz oranı da % 1-1.25'e indirilmiştir (Kıray, 2010: 11). Yeniay, İ. Hakkı, Yeni Osmanlı Borçları Tarihi eserinde 1850'lerden 1900'e dek, devletin, 251 milyon 209 bin 758 altın lira borçlandığını saptamaktadır. Bu toplamdan imparatorluğa yalnızca 135 milyon 015 bin 751 altın lira geçmiştir. Bu demektir ki Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçen para, yaptığı borcun % 54'ü kadardır (Gürsoy, 1981: 240).

KAYNAKÇA

- AKAR, Ş.K. ve AL, H. (2003). *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- AKYILDIZ, A. (2003). *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*. 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AL, H., AKAR, Ş.K ve BAYRAKTAR, K. (2014). *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme Cilt 1: Devlet-i Aliyye-i Osmanniyye'de Merkez Bankası Arayışları*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- BERBER, M. A. (2014.) *From Interest to Usury: The Transformation of Murabaha in The Late Ottoman Empire*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul.
- CLAY, C. (2000). *Gold For The Sultan Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, I.B. Tauris Yayınları, New York.

- DEMİRKOL, K. (2018), Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Tefecilik (1848-1864). *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1),625-648.
- ELBİR, H.K. (1952). *Fahiş Faiz Meselesi*, c.18, s. 3-4. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,
- ELDEM, E. (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GÜRAN, T. (1995). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Acar Matbaacılık Yayıncılık Hizmetleri.
- GÜRSOY, B. (1981). Muharrem Kararnamesi'nin 100. Yılı. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*.
- HULKİENDER, M. (2003). *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi (1806-1884)*. İstanbul: Ofset Yayınevi.
- KALABAK AY. (2014). Osmanlı'nın Son Döneminin Sosyo Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), 304-326.
- KIRAY, E. (2010). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MANAV, N. (2009). *Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi*. İstanbul.
- ORTABAĞ, E. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- ÖZTUNA, Y.(1986). *Osmanlı Devleti Tarihi*. İstanbul: Faisal Finans Kurumu Yayını.
- PAMUK, Ş. (1978). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye: Sektörlere ve Sermayeyi ihraç Eden Ükelere Göre Dağılım*. METU Studies in Development, İstanbul.
- PAMUK, Ş. (1995). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- PAMUK, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TOPRAK, Z. (1985). *II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.3. İstanbul: İletişim Yayınları.